

PODPORZĄDKOWANIE TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO ORGANOM WŁADZY POLITYCZNEJ W POLSCE PO 2015 ROKU – PRZYCZYNEK DO ROZWAŻAŃ

BARTŁOMIEJ OPALIŃSKI*

DOI: 10.26399/iusnovum.v16.3.2022.31/b.opalinski

WPROWADZENIE

Jedną z idei leżących u podstaw współczesnego demokratycznego konstytucjonalizmu jest zasada podziału władz¹. Zasadniczym celem tej reguły ustrojowej jest oddalenie niebezpieczeństwa jedynowładztwa oraz despotyzmu państwowego². Na polskim gruncie prawnym zasada podziału władz uzyskała rangę reguły ustrojowej. Została ona określona w art. 10 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku. Z ustępu pierwszego tego przepisu wynika, że ustroj Rzeczypospolitej Polskiej opiera się na podziale i równowadze władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sądowniczej. W ustępie drugim wskazanego przepisu ustawodawca konstytucyjny doprecyzował, że władzę ustawodawczą sprawują Sejm i Senat, władzę wykonawczą Prezydent Rzeczypospolitej i Rada Ministrów, a władzę sądowniczą sądy i trybunały.

* dr, Katedra Prawa Administracyjnego, Konstytucyjnego i Prawa Pracy, Wydział Prawa i Administracji Uczelni Łazarskiego, e-mail: bartlomiej.opalinski@lazarski.pl, ORCID: 0000-0002-6117-3971

¹ Zob. E. Barendt, *Separation of Powers and Constitutional Government*, „Public Law” 1995, nr 5, s. 599 i n. Na temat zasady podziału władz w Europie Środkowej i wyzwani, przed którymi stoją państwa tego regionu, zob. D. Kosař, J. Baroš, P. Dufek, *The Twin Challenges to Separation of Powers in Central Europe: Technocratic Governance and Populism*, „European Constitutional Law Review” 2019, vol. 15, iss. 3, s. 427–461.

² Zob. P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2000, s. 21.

Podział władz na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą wyraża się nie tylko w odmiennych funkcjach, jakie poszczególne władze pełnią w państwie, ale i w odmiennych modelach zależności ustrojowo-organizacyjnych, jakie są charakterystyczne dla każdej z władz. Cechami charakterystycznymi legislatywy są: jej przedstawicielski charakter i dominująca rola zależności zachodzących pomiędzy parlamentarzystami a wyborcami. Decyzje członków legislatywy podyktowane są przede wszystkim chęcią utrzymania „więzi z wyborcami” (poparcia ze strony elektoratu), a nie posłuszeństwem wobec organów kierujących pracami parlamentu.

Zupełnie przeciwny model relacji wewnętrznych dotyczy egzekutywy. Jest on oparty na hierarchicznej zależności pomiędzy podmiotami ulokowanymi na różnych poziomach struktury organizacyjnej, przy zachowaniu różnych form dekoncentracji kompetencji³. Istotę zależności hierarchicznej można określić jako sytuację, w której jeden podmiot może nadać swej własnej woli przewagę nad wolą innych podmiotów⁴.

W przypadku władzy sądowniczej, cała konstrukcja prawna stanowiąca podstawę funkcjonowania tej władzy zorientowana jest na stworzenie optymalnych warunków do tego, aby sędzia podejmował decyzje nie w warunkach „fikcji samodzielności decyzyjnej”, ale w warunkach „realnej samodzielności decyzyjnej”, która w szczególności powinna wynikać z braku konieczności uwzględniania przez sędziego wspomnianego wyżej „kontekstu zależności”, typowego dla hierarchicznego modelu relacji charakteryzującego władzę wykonawczą.

Ustrojodawca sformułował w art. 10 ust. 1 Konstytucji RP bardzo ważne założenie, zgodnie z którym wszystkie trzy władze mają na siebie oddziaływać na zasadzie równoważenia. Warto podkreślić, że takie sformułowanie stanowi nowość w polskich warunkach ustrojowych, pojawiło się ono *expressis verbis* dopiero w Konstytucji z 1997 roku. Zapewnienie równowagi jest niezbędne do właściwego funkcjonowania systemu władzy państwowej⁵. Gdyby różne tak wyodrębnione funkcje zostały skupione w rękach jednego organu, wzmocnienie takie mogłoby godzić nie tylko w samą ideę podziału władz, ale nawet w prawa i wolności obywateli. Stąd pomiędzy organami władzy niezbędne są równowaga i homeostaza, a także istnienie takich instrumentów prawnych, które umożliwiają wzajemną kontrolę i powściągnięcie wzajemne działalności.

Również Trybunał Konstytucyjny w swym orzecznictwie wielokrotnie odnosił się do problematyki rozdzielenia władz, co tym bardziej wskazuje na doniosłość tego

³ P. di Malta, *Essai sur la notion de pouvoir hiérarchique*, Paris 1961, s. 2 i n.

⁴ Ch. Eisenmann, *La centralization et la decentralization: Principes d'une théorie juridique*, „Revue du droit public et de science politique en France et à l'étranger” 1947, t. LXIII, nr 3, s. 257.

⁵ Trzeba jednak zauważyć, że równoważenie władz nie jest immanentną cechą ich rozdzielenia. Władza wprawdzie może być podzielona, jednak niekoniecznie w sposób zrównoważony. Zob. A. Pułło, *Podział władzy. Aktualne problemy w doktrynie, prawie i współczesnej dyskusji konstytucyjnej w Polsce*, „Przegląd Sejmowy” 1993, nr 3. Nawiązaniem do tej myśli wydaje się być pogląd M. Pietrzaka, który dowodzi, że w Konstytucja marcowa oparta została nie na równowadze pomiędzy władzami, tylko na znacznej przewadze legislatywy. Zob. M. Pietrzak, *Rządy parlamentarne w Polsce w latach 1919–1926*, Warszawa 1969, s. 63; podobnie D. Górecki, *Pozycja ustrojowo-prawna Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej i rządu w ustawie konstytucyjnej z 23 kwietnia 1935 roku*, Łódź 1992, s. 9.

zagadnienia⁶. W orzeczeniu z dnia 21 listopada 1994 Trybunał zauważył, że wymóg rozdzielania władz oznacza między innymi, że każdej z władz powinny przypadać takie kompetencje, które odpowiadają jej istocie. Ponadto każda władza powinna zachować pewne minimum wyłączności kompetencyjnej, gwarantujące zachowanie tej istoty. Na tej podstawie Trybunał wywiódł, że „(...) do istoty wymiaru sprawiedliwości należy, by sprawowany on był wyłącznie przez sądy, a pozostałe władze nie mogły ingerować w te działania czy w nich uczestniczyć. (...) W odniesieniu do parlamentu minimum tym jest wyłączność stanowienia ustaw w nieograniczonym, w zasadzie zakresie przedmiotowym”⁷.

Niezależność i bezstronność władzy sądowniczej stanowią podstawowe aksjomaty prawidłowego jej funkcjonowania. Ich realizacja wymaga względnego uwolnienia tego segmentu władzy od wpływów politycznych, rozumianych jako ingerencja w proces orzeczniczy ze strony legislatywy i egzekutywy. Rząd stanowi bowiem emanację parlamentu, co powoduje, że częstokroć partie polityczne sprawują władzę odmiennie niż sugerowałby to klasyczny trójpodział. Łączona jest bowiem w jednych rękach kontrola nad legislatywą i egzekutywą, co częstokroć określane jest mianem władzy politycznej lub władzy państwowej⁸. Nie dotyczy to jednak całkowitej separacji władzy sądowniczej, bowiem taki układ jest w systemie podziału władz *de facto* niemożliwy. Legislatywa uchwała bowiem prawo, za pomocą którego może dokonywać zmian w strukturze oraz funkcjonowaniu władzy sądowniczej, natomiast egzekutywa posiada uprawnienia o charakterze nadzorczym. Nie stoi to na przeszkodzie realizacji postulatu odrębności władzy sądowniczej dopóty, dopóki większość rządząca nie zacznie instrumentalnie wykorzystywać prawa w celu uzyskania wpływu na tok funkcjonowania judykatury. Wówczas, poprzez wpływy między innymi o charakterze personalnym, może zaistnieć ryzyko sytuacji, kiedy sędzia w procesie orzekania utraci swoją niezawisłość, a wydane przez niego orzeczenie będzie obciążone piętnem określonego rezultatu wymaganego ze strony władzy politycznej. Taka sytuacja, będąca sama w sobie odejściem od podstawowych zasad funkcjonowania władzy sądowniczej, godzi w naczelne reguły funkcjonowania państwa, takie jak praworządność czy demokrację.

Wszelkie wpływy legislatywy i egzekutywy na władzę sądowniczą powinny być oparte na działaniach systemowych, przyjmując za najważniejszy punkt odniesienia zasadę niezależności sądów i niezawisłości sędziów. W tym względzie również wszelkie zmiany dokonywane w strukturze organizacyjnej lub funkcjonalnej władzy sądowniczej winny być dokonywane na podstawie głosów płynących od podmiotów realizujących tę władzę, po przeprowadzeniu szczegółowych prac w gronie najwybitniejszych teoretyków i praktyków prawa, przy uwzględnieniu

⁶ Tytułem przykładu, zob. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 listopada 1993 r., sygn. akt K 11/93, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego” 1993, część II, s. 358.

⁷ Zob. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 21 listopada 1994 r., sygn. akt K 6/94; „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego” 1994, część II, poz. 39, s. 91.

⁸ Zob. m.in. J. Kowalski, W. Lamentowicz, P. Winczorek, *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1986, *passim*; A. Sylwestrzak, *Władza trzecia „neutralna”*, „Zeszyty Prawnicze” 2011, nr 4, s. 55. Trzeba jednak zaznaczyć, że wieloznaczność i często występująca sprzeczność pojęciowa w próbach teoretycznego ujęcia tego zagadnienia powodują swego rodzaju bezradność wśród przedstawicieli nauki prawa badających to zjawisko.

zakazu pospiesznej legislacji. Wszelkie modyfikacje w obszarze władzy sądowniczej powinny zostać gruntownie przemyślane i uwolnione od towarzyszącej częstokroć rządzącym realizacji doraźnych potrzeb politycznych.

W dalszej części artykułu zostanie przedstawiona empiryczna weryfikacja realizacji tych tez w aktualnej rzeczywistości politycznej oraz prawnoustrojowej Rzeczypospolitej Polskiej. Wypada zauważyć, że aksjomaty sformułowane powyżej są istotne w przypadku funkcjonowania każdego z pionów sądownictwa w Polsce. Dotyczy to w tej samej mierze sądów powszechnych, Sądu Najwyższego, sądów administracyjnych, sądów wojskowych, Trybunału Stanu oraz Trybunału Konstytucyjnego.

W tekście analizą zostało objęte funkcjonowanie polskiego sądu konstytucyjnego. Zagadnienie to zostało ukazane na tle ogólnej polityki legislacyjnej państwa w zakresie władzy sądowniczej. W związku z tym dokonana została analiza wysiłku legislacyjnego podejmowanego przez polskiego ustawodawcę w latach 2015–2018 w zakresie ustaw dotyczących funkcjonowania polskiej władzy sądowniczej – jak to już wzmiankowano – w jednej z płaszczyzn jej funkcjonowania, tj. w zakresie działania Trybunału Konstytucyjnego. Przyjęta cezura czasowa nie jest przypadkowa. Wyznacza ona przełomowy okres w funkcjonowaniu polskiego Trybunału Konstytucyjnego, którego punktem początkowym był tak zwany kryzys konstytucyjny, zainicjowany w 2015 podwójnym wyborem pięciu sędziów Trybunału Konstytucyjnego przez posłów Sejmu VII i VIII kadencji. W konsekwencji, Prezydent RP wywodzący się z ugrupowania będącego trzonem koalicji rządzącej w Sejmie VIII kadencji, nie odebrał ślubowania od sędziów wybranych przez Sejm VII kadencji⁹. Nasilające się na tym tle problemy spowodowały podjęcie próby ustawowego ich rozwiązania, czego konsekwencją było uchwalenie siedmiu kolejnych ustaw regulujących zarówno problematykę samego Trybunału Konstytucyjnego, jak i statusu sędziów Trybunału, a także organizacji i trybu postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym.

1. METODA BADAWCZA

Przeprowadzenie badań implikowało zastosowanie całkowicie oryginalnej metody badawczej. Ma ona charakter kwalifikatywno-kwantytatywny. Bazuje na założeniu, zgodnie z którym tworzenie prawa, podobnie jak tworzenie każdego innego dobra materialnego lub niematerialnego, ma charakter reakcji na zmiany w popycie na

⁹ Wadliwość wskazanych wyborów sędziów została potwierdzona w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego (wyroki: z dnia 3 grudnia 2015 r., sygn. akt K 34/15, OTK z 2015 r. Nr 11/A, poz. 185; z dnia 9 grudnia 2015 r., sygn. akt K 35/15, Nr 11/A, poz. 186; z dnia 9 marca 2016 r., sygn. akt K 47/15, OTK-A z 2016 r., poz. 31; z dnia 11 sierpnia 2016 r., sygn. akt K 39/16, OTK-A z 2016 r.; postanowienie z dnia 7 stycznia 2016 r., sygn. akt U 8/15, OTK-A z 2016 r., poz. 1). Również Europejski Trybunał Praw Człowieka w wyroku z dnia 7 maja 2021 r. w sprawie Xero Flor sp. z o.o. przeciw Polsce, skarga nr 4907/18, uznał, że skład orzekający Trybunału Konstytucyjnego z udziałem osób nieuprawnionych do orzekania nie spełnia wymogu „sądu ustanowionego ustawą” w rozumieniu art. 6 ust. 1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności.

określone kierunki regulowania spraw społecznych, gospodarczych czy politycznych. Z tego powodu zmiany sytuacji społecznej czy gospodarczej skutkują powstawaniem tendencji długookresowych w legislacji, które przejawiają się we wzroście lub redukcji zaangażowania organów legislacyjnych w tworzenie aktów prawnych odwołujących się do konkretnych problemów (tzw. materialnych źródeł prawa)¹⁰.

Punktem wyjścia dla przeprowadzenia badań było sformułowanie zagadnień badawczych prowadzących do ustalenia, czy powodem uchwalenia danej ustawy było wystąpienie określonego problemu. Pytania te posłużyły do ewaluacji, czy powodem uchwalenia danej ustawy był zamiar osiągnięcia celu legislacyjnego, sformułowanego w którymś z zagadnień badawczych. Badania ustawodawstwa w zakresie postawionych pytań badawczych dokonano na podstawie publicznie dostępnych materiałów dokumentujących przebieg procesu legislacyjnego. Przeprowadzenie badań implikowało skoncentrowanie się na ustaleniu celów polityki legislacyjnej, decydujących o tworzeniu poszczególnych ustaw.

Ewaluacja, tj. ocena wystąpienia danego powodu, była dokonywana stosownie do znaczenia, jakie dany problem odgrywał dla uchwalenia danej ustawy. Ewaluacja polegała na ocenie dokonywanej przez pięciu ekspertów (członków zespołu badawczego), jakie cele legislacyjne stały za każdą z badanych ustaw. W każdym wypadku wyciągano średnią z ocen wszystkich pięciu ekspertów, a uzyskane w ten sposób dane podlegały agregacji w ciągu czasowo-liczbowe. Jednostkę czasu ustalono na jeden rok, zaś zmiany wielkości liczbowych zostały zaprezentowane graficznie na wykresach.

Ewaluacje nadawane były zgodnie ze skalą porządkową, podobną do pięciostopniowej skali Likerta (*Likert-type scale*)¹¹. W ramach ewaluacji odpowiedź na każde z pytań badawczych wymagało podania jednej z następujących wartości:

- 3 - 2 - 1 0 1 2 3

Podanie konkretnej wartości zależało od stopnia zbieżności z celem regulacji, zakładanym w pytaniu badawczym: od „3” (silny, istotny związek z zagadnieniem badawczym, cel ustawy zbieżny z celem polityki legislacyjnej zakładanym w pytaniu badawczym) do „-3” (silny, istotny związek z zagadnieniem badawczym, cel ustawy przeciwny do celu polityki legislacyjnej zakładanego w pytaniu badaw-

¹⁰ Autorem tej metody badawczej jest prof. dr hab. Paweł Chmielnicki. W zakresie projektu badawczego, realizowanego od 2009 r. w ramach czterech transz, za lata 1990–2013 poddano badaniu 3087 ustaw uchwalonych przez polski parlament, natomiast w ramach ostatniej transzy projektu (2014–2019) – kolejne 1079 ustaw. Ewaluacja odniesienia konkretnej ustawy do celów polityki legislacyjnej dokonywana była przez ekspertów wchodzących w skład zespołu badawczego działającego w strukturze Centrum Badania Procesu Legislacyjnego w Uczelni Łazarzkiego. Analizy dokonywano na podstawie dostępnych publicznie danych o przebiegu procesu legislacyjnego, takich jak: uzasadnienia projektów ustaw, opinie podmiotów konsultowanych w procesie legislacyjnym (m.in. opinie Sądu Najwyższego, stanowiska związków zawodowych, opinie organizacji pracodawców), zapisy przebiegu dyskusji na posiedzeniach plenarnych Sejmu i Senatu RP, komisji sejmowych i senackich etc.

¹¹ Por. R. Likert, *A Technique for the Measurement of Attitudes*, „Archives of Psychology” 1932, nr 140, s. 1–55.

czym). Wartość „0” oznacza całkowity brak ustawy odniesienia do zagadnienia badawczego.

Uzyskane w ramach każdego z pytań szeregi czasowe [*time series*] dzielą się na dwa typy: szeregi wartości bezwzględnych, które odzwierciedlają łączne liczby ewaluowanych ustaw w poszczególnych latach (typ „zliczanie”) [*summing up*], oraz szeregi wartości względnych, czyli nieodzwierciedlających liczby ustaw przypadających na kolejne lata (typ „częstości”) [*mean*]. Mówiąc w uproszczeniu, pierwszy z wymienionych typów umożliwia ocenę ogólnego zaangażowania ustawodawcy w tworzenie ustaw odnoszących się do określonego zagadnienia. Natomiast drugi typ szeregu czasowego pozwala na ocenę udziału ewaluacji o najwyższych wartościach (3, 2, -2, -3) w danym roku, w odniesieniu do poszczególnych zagadnień. Daje to podstawy do konkluzji, czy uchwalane ustawy były nie tylko liczne, ale i czy były społecznie, czy też ekonomicznie doniosłe¹².

Dane uzyskane przy wykorzystaniu wariantów modelowania matematycznego zostały skonfrontowane z wnioskami płynącymi ze szczegółowej analizy dokumentów źródłowych dotyczących genezy wytypowanych do badania aktów normatywnych.

Trzeba wyraźnie zaznaczyć, że zarówno zagadnienie funkcjonowania władzy sądowniczej w warunkach kryzysu demokracji konstytucyjnej w Polsce, jak i – podjęte w tekście – zagadnienie zmian skutkujących osłabieniem pozycji polskiego sądu konstytucyjnego, były już wielokrotnie podejmowane w literaturze¹³. Rozważania prowadzone w tym zakresie zostały jednak oparte na badaniach neoinstytucjonalnych, ukazujących zarówno podstawy normatywnej przyjętych rozwiązań ustrojowych, jak i właściwe zdiagnozowanie tradycji ustrojowej oraz kontekstu politycznego¹⁴. Zastosowana w tekście metoda prof. Pawła Chmielnickiego do analizy prac ustawodawczych umożliwiła jednak – czego dotychczas nie przedstawiono w doktrynie – wydobycie istotnej tendencji kształtującej się w relacjach władzy politycznej (ustawodawczej i wykonawczej) z władzą sądowniczą, a polegającej na zwiększeniu politycznej kontroli nad Trybunałem Konstytucyjnym w porównaniu z modelem, który realizowany był przed 2015 r.

¹² Szersze omówienie metody badawczej można znaleźć w: P. Chmielnicki, w: P. Chmielnicki (red.), A. Dytała, M. Stachura, *Activity Rules of Economic Man in Society as The Source of Legal Norms*, Warszawa 2010, s. 143–159, 174–184.

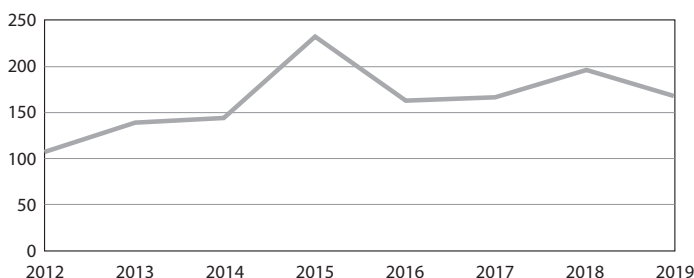
¹³ Zob. m.in. T. Słomka, *Władza sądownicza w warunkach kryzysu demokracji konstytucyjnej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2020, nr 4, s. 217–232; R. Balicki, *Władza sądownicza w Polsce – model konstytucyjny i rzeczywistość polityczna po wyborach w 2015 roku*, w: T. Słomka (red.), *Demokracja konstytucyjna w Polsce*, Warszawa 2019, s. 181; T. Słomka, *Stan demokracji konstytucyjnej w Polsce na tle modelu transformacji systemowej*, w: T. Słomka (red.), *Demokracja konstytucyjna w Polsce*, Warszawa 2019, s. 16; A. Rakowska-Irela, *Sądy i sędziowie wobec niedemokratycznych przemian*, „Studia Politologiczne” 2018, nr 47; *Państwo w czasach zmiany*, M. Pietraś, I. Hofman, S. Michałowski (red.), Lublin 2018.

¹⁴ Zob. szerzej A. Antoszewski, *Metodologiczne aspekty badań nad współczesnymi systemami politycznymi*, „Studia Nauk Politycznych” 2004, nr 1.

2. WYNIKI BADAŃ

Przystąpienie do analizy wyników przeprowadzonych badań stanowiących problematykę niniejszego artykułu wymaga uprzedniego zapoznania się z Rysunkiem 1, przedstawiającym rozkład liczby badanych inicjatyw ustawodawczych w latach 2015–2017. Jak już wyjaśniono, w tym okresie ustawodawca wykazywał wyraźną aktywność legislacyjną w zakresie funkcjonowania Trybunału Konstytucyjnego. Trybunał Konstytucyjny w wariacie ukształtowanym ustawodawstwem z lat 2015–2017 funkcjonuje w niezmienionej formie przez kolejne lata, na podstawie modyfikacji dokonanych w tamtym okresie.

Rys. 1. Ogólna liczba badanych inicjatyw ustawodawczych w latach 2012–2019



Źródło: opracowanie własne.

Zaprezentowane powyżej dane mają o tyle doniosły charakter, że pozwalają stwierdzić, czy wykres zawierający dane dotyczące konkretnego zagadnienia badawczego stanowi odzwierciedlenie ogólnej liczby tworzonych ustaw, czy też nie. Odpowiedź twierdząca oznacza, że pewne zagadnienia pozostają obiektem stałego – proporcjonalnego do ogólnego natężenia prac legislacyjnych – zainteresowania ustawodawcy. Podobnie można interpretować każdy wykres „średniej”, jeżeli przedstawia on tendencję mniej więcej stałą: ani wzrostową, ani spadkową. Większa dynamika wzrostu (lub spadku) wartości odnoszących się do pewnego zagadnienia, niż dynamika wzrostu (lub spadku) ogólnej ilości uchwalanych w danym roku ustaw świadczy o wzmocnieniu lub osłabieniu czynników determinujących formalizację określonych rodzajów schematów działania. Wykres ukazuje, że liczba uchwalanych ustaw utrzymuje się od wielu lat na zbliżonym poziomie, tj. ok. 200 aktów rocznie, aż do chwili obecnej.

Stosownie do wcześniejszych wyjaśnień, w tekście przedstawione zostaną szczegółowe wyniki analizy polskiego ustawodawstwa w latach 2015–2017 w zakresie regulacji prawnych, które dotyczą funkcjonowania polskiej władzy sądowniczej w jednym segmencie jej działania, tj. w zakresie funkcjonowania Trybunału Konstytucyjnego. Na tej podstawie poddanych analizie zostało siedem ustaw uchwalonych w przyjętym przedziale czasowym¹⁵. Ustawy te, zgodnie z założeniami teoretycz-

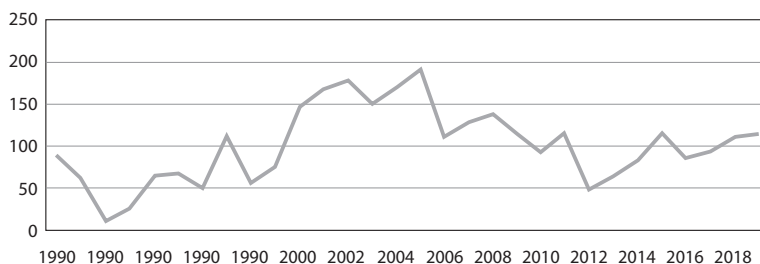
¹⁵ Były to następujące akty normatywne: Ustawa z dnia 25 czerwca 2015 r. o Trybunale Konstytucyjnym, Dz.U. z 2015 r., poz. 1064; Ustawa z dnia 19 listopada 2015 r. o zmianie ustawy

nymi przedstawionymi we wprowadzeniu do tego artykułu, zostały poddane analizie w kontekście dwóch, spośród ogółem dziesięciu zagadnień badawczych, jakie były sformułowane w ramach omawianego projektu badawczego, wobec całego ustawodawstwa.

Pierwsze z zagadnień dotyczyło wpływu badanej regulacji na ochronę słabszych stron relacji społeczno-ekonomicznych. Chodziło o ustalenie, czy badane regulacje wzmacniają, czy osłabiają ochronę respektowanych, w demokratycznym państwie, praw podmiotowych, jak również czy sprzyjają realizacji tych praw wbrew interesom podmiotów, mających przewagę (polityczną lub ekonomiczną) nad obywatelem. Interesujące jest więc zagadnienie, czy analizowane regulacje wzmacniają środki kontroli władzy politycznej przez obywatela, czy dają ludziom szerszy dostęp do informacji o poczynaniach władzy, czy otwierają szerszy dostęp obywateli do bezpośredniego podejmowania decyzji politycznych itd.

Drugie z pytań badawczych dotyczyło kwestii poszerzenia kompetencji (wzmocnienia) władzy publicznej. W kontekście tematu przedmiotowego artykułu zwracano szczególną uwagę na to, który segment holistycznie rozumianych władz publicznych miał być wzmocniony względem którego; na przykład czy celem ustawodawcy było wzmocnienie władzy wykonawczej (politycznej) kosztem władzy sądowniczej w segmencie jej działania, który został poddany analizie (Trybunał Konstytucyjny).

Rys. 2. Tendencja generalna polityki legislacyjnej odnosząca się do tworzenia ustaw chroniących prawa słabszych stron relacji społeczno-ekonomicznych



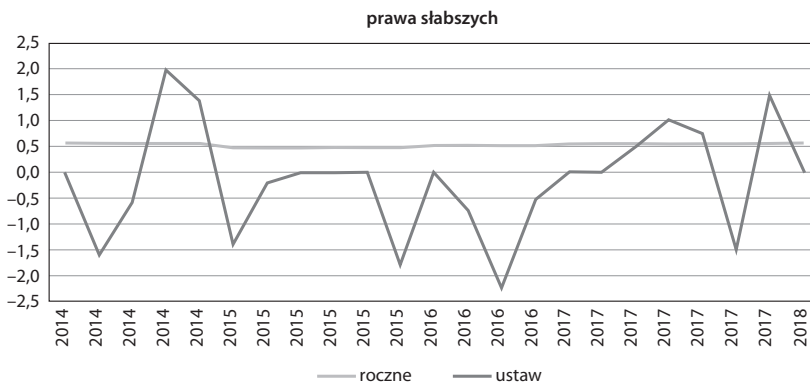
Źródło: opracowanie własne.

Generalny przebieg tendencji, zaznaczony na Rysunku 2, jest wynikiem zarówno tych działań ustawodawcy, których celem była ochrona praw słabszych stron relacji społeczno-ekonomicznych (ewaluacje dodatnie), jak i tych działań, których celem było ograniczenie tej ochrony (ewaluacje ujemne). Warto zauważyć, iż cały prze-

o Trybunale Konstytucyjnym, Dz.U. z 2015 r., poz. 1928; Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o zmianie ustawy o Trybunale Konstytucyjnym, Dz.U. z 2015 r., poz. 2217; Ustawa z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym, Dz.U. z 2016 r., poz. 2072; Ustawa z dnia 30 listopada 2016 r. o statusie sędziów Trybunału Konstytucyjnego, Dz.U. z 2016 r., poz. 2073; Ustawa z dnia 22 lipca 2016 r. o Trybunale Konstytucyjnym, Dz.U. z 2016 r., poz. 1157; Ustawa z dnia 15 września 2017 r. o zmianie ustawy o statusie sędziów Trybunału Konstytucyjnego, Dz.U. z 2017 r., poz. 1947.

bieg wykresu lokuje się powyżej osi odciętych, zatem – generalnie – przewagę miały działania ustawodawcy związane z ochroną praw podmiotowych. Oczywiście, w okresie tym pojawiały się także regulacje redukujące zakres tej ochrony, ale w żadnym roku nie osiągnęły przewagi. Zgodnie z założeniami powołanymi na wstępie, należałoby oczekiwać, iż regulacje dotyczące Trybunału Konstytucyjnego będą ewaluowane – przede wszystkim – dodatnio, jako te, które dotyczą instytucji mającej, poniekąd z zasady, między innymi służyć ochronie praw słabszych.

Rys. 3. Tendencja polityki legislacyjnej w zakresie regulowania statusu władzy sądowniczej, w odniesieniu do ochrony praw słabszych stron relacji społeczno-ekonomicznych



Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 3 przedstawia tendencję dotyczącą funkcjonowania sądownictwa w ogólności w latach 2014–2018 w zakresie pytania badawczego dotyczącego tego, czy badana regulacja wzmacnia ochronę respektowanych w demokratycznym państwie praw jednostek oraz czy sprzyja ona realizacji tych praw wbrew interesom podmiotów mających przewagę – w tym przypadku polityczną – nad obywatelem. W zakresie podjętego zagadnienia analizowane tu pytanie badawcze powinno pozwolić na ustalenie, czy dana regulacja wzmacnia środki kontroli władzy politycznej przez obywatela, czy daje ludziom szerszy dostęp do informacji o poczynaniach władzy.

Dane zobrazowane na Rysunku 3 przedstawiają obraz tendencji sprzecznej nie tylko z założeniem poczynionym na wstępie (co do roli sądownictwa w ogóle), ale nawet z obrazem tendencji generalnej prezentowanym na Rysunku 1. Większość przebiegu wykresu na Rysunku 3 lokuje się poniżej osi odciętych, a zatem ustawy dotyczące sądownictwa, po których należy oczekiwać, że będą służyły ochronie praw słabszych stron relacji społeczno-gospodarczych, w większości miały przeciwny cel legislacyjny. Na tle wyniku rocznej ewaluacji w zakresie analizowanego tu pytania badawczego widać wyraźnie, że w zakresie funkcjonowania władzy sądowniczej wynik ewaluacji znajduje się prawie cały czas poniżej tendencji ogólnej¹⁶.

¹⁶ Jedynie w latach 2014 oraz 2017 wynik ten przekraczał poziom ogólnej tendencji. W roku 2014 wiązało się to ze zmianami w ustroju sądów powszechnych oraz Sądu Najwyższego.

Z uwagi na podjęte zagadnienie wyrażone w tytule tego opracowania, powyższe zjawisko, dotyczące władzy sądowniczej w ogólności, a więc zarówno w zakresie funkcjonowania polskich sądów, jak i trybunałów, należy poddać analizie z perspektywy funkcjonowania Trybunału Konstytucyjnego. W tym obszarze działania judykatury ujemna ewaluacja analizowanego zagadnienia badawczego wynika przede wszystkim z zasadniczych zmian w zakresie organizacji Trybunału Konstytucyjnego. W uzasadnieniu do projektu ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz.U. z 2016 r., poz. 2072) wyjaśniono, że samo zjawisko określane mianem kryzysu konstytucyjnego związanego z TK pokazało, że wadliwości wynikające z kształtu struktury organizacyjnej Trybunału, w tym określenia kompetencji wewnętrznych organów Trybunału oraz aparatu administracyjnego, utrudniają sprawne działanie tej instytucji. Jak wyjaśnił to Sąd Najwyższy, „(...) częste wprowadzanie zmian w ustawie o Trybunale Konstytucyjnym bez konsultacji z sędziami Trybunału jest niezgodne z zasadami tworzenia prawa, które powinny być stosowane w demokratycznym państwie prawnym. Prawo w demokratycznym państwie prawnym nie może być postrzegane przez ustawodawcę jedynie jako narzędzie przydatne do osiągnięcia celów ideologicznych i politycznych; ma ono przecież własną podmiotowość, współistotną przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka, w której – w myśl art. 30 Konstytucji – ma swoje źródło”¹⁷. Ustawodawca, na podstawie analizowanej ustawy, dokonał głębokiej ingerencji w autonomię Trybunału Konstytucyjnego. Wypada jednak zauważyć, że układ kompetencyjny jest odwrotny. Mianowicie to Trybunał Konstytucyjny jest od tego, żeby kontrolować władzę wykonawczą i legislacyjną, a nie od tego, żeby władza legislacyjna ingerowała w prace Trybunału¹⁸.

Z kolei w uzasadnieniu projektu do ustawy z dnia 22 lipca 2016 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz.U. 2016 poz. 1157) wyjaśniono, że „(...) ustawa ta wkracza w sposób niedopuszczalny w sferę niezależności Trybunału Konstytucyjnego i niezawisłości jego sędziów. Na zagadnienie niezależności Trybunału Konstytucyjnego i niezawisłości jego sędziów należy patrzeć z perspektywy realizacji przez ten organ konstytucyjnych obowiązków w zakresie ochrony praw jednostki. Naruszenie niezależności Trybunału Konstytucyjnego i niezawisłości jego sędziów w końcowym efekcie musi bowiem prowadzić do erozji krajowego systemu ochrony praw jednostki”¹⁹.

Ponadto, na podstawie przepisów Ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o statusie sędziów Trybunału Konstytucyjnego (Dz.U. z 2016 r., poz. 2073), ustawodawca nało-

¹⁷ Zob. uzasadnienie do projektu ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz.U. z 2016 r., poz. 2072), <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/8554E3131D10A999C12580590047A67F/%24File/963.pdf> (dostęp: 3.04.2020).

¹⁸ Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Sprawiedliwości i Praw Człowieka (nr 53) z dnia 16 listopada 2016 r., s. 40, [http://orka.sejm.gov.pl/Zapisy8.nsf/0/56EE7FC37C407939C-1258075004B58A9/\\$file/0128708.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Zapisy8.nsf/0/56EE7FC37C407939C-1258075004B58A9/$file/0128708.pdf) (dostęp: 3.04.2020).

¹⁹ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z dnia 22 lipca 2016 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz.U. z 2016 r., poz. 1157), <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/699F4137C13B-F1E7C1257BB1004B2874/%24File/1590.pdf> (dostęp: 3.04.2020). Por. Wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 2 sierpnia 2016 r., s. 4, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wniosek%20do%20TK%20ws.%20ustawy%20o%20Trybunale%20Konstytucyjnym%20z%2022%20lipca%202016%2C%2002.08.2016.pdf> (dostęp: 3.04.2020).

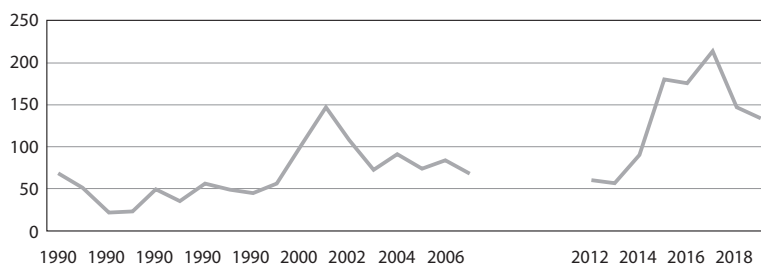
żył swoisty „kaganiec” i cenzurę na sędziów Trybunału Konstytucyjnego w stanie spoczynku. Jest to także ograniczenie swobody wypowiedzi, która jest prawem konstytucyjnym, zawartym w art. 54. Wymaga podkreślenia, że „(...) sędziowie, którzy już nie orzekają, mają wiedzę, mają czas i dla dobra obywateli z tego trzeba najwzyczajniej w świecie korzystać. Ustawa stanowi odpowiedź na obawę krytyki formułowanej przez autorytety z dorobkiem prawniczym i stanowi – jako taka – próbę pozbawienia sędziów podstawowego prawa obywatelskiego, jakim jest prawo do swobody wypowiedzi. Jest to także prawo, które jest gwarantowane przez szereg umów międzynarodowych, w tym Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych czy europejską Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności”²⁰.

Drugie z nakreślonych wyżej pytań badawczych, mające szczególny wydźwięk w zakresie zagadnienia wyrażonego w tytule tekstu, dotyczyło kwestii określanej mianem „wzmocnienia władzy”, czyli poszerzenia kompetencji organów władz publicznych.

Rys. 4. Tendencja generalna polityki legislacyjnej odnosząca się do tworzenia ustaw poszerzających kompetencje władz publicznych.

Uwaga: za lata 2007–2011 wystąpiła przerwa w gromadzeniu danych badawczych.

Typ „zliczanie”



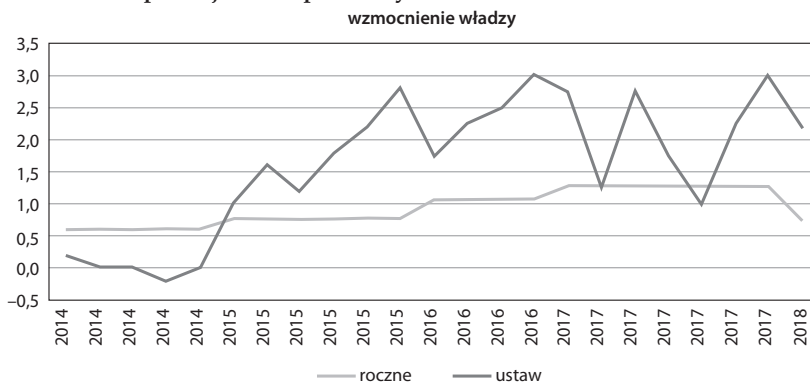
Źródło: opracowanie własne.

Tak jak w wypadku pierwszego z omawianych zagadnień, generalny przebieg tendencji, zaznaczony na Rysunku 4 jest wynikiem zarówno tych działań ustawodawcy, których celem było poszerzenie różnorodnych kompetencji władz publicznych (ewaluacje dodatnie), jak i tych, których celem było redukowanie jakichś kompetencji władz publicznych (ewaluacje ujemne). Zwraca uwagę, iż w okresie objętym ostatnią transzą projektu (2014–2019) wystąpił maksymalny poziom zaangażowania ustawodawcy w tworzenie regulacji dających władzom publicznym nowe kompetencje. Jest on nawet znacząco wyższy niż w okresie, kiedy Polska przygotowywała się do wejścia do Unii Europejskiej (2001–2003) i uchwalano w tym czasie wiele ustaw dających nowe kompetencje różnym organom władzy publicznej. Już sama ta konstatacja musi budzić zastanowienie i rodzi pytania o przyczynę tak wyso-

²⁰ Zob. Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Sprawiedliwości i Praw Człowieka (nr 44) z dnia 17 października 2016 r., s. 128, [http://orka.sejm.gov.pl/Zapisy8.nsf/0/AC2E-CA007951910FC1258065004CE1F6/\\$file/0111308.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Zapisy8.nsf/0/AC2E-CA007951910FC1258065004CE1F6/$file/0111308.pdf) (dostęp: 3.04.2020).

kiego poziomu zaangażowania ustawodawcy w tworzenie regulacji wzmacniających kompetencje władz publicznych w latach 2015–2019. Jednakże w przypadku omawianego zagadnienia i podjętej problematyki badawczej, istotny jest nie tylko obraz tendencji długookresowej *en bloc*, ale najważniejsze jest szczegółowe ustalenie, które segmenty władzy wzmacniano.

Rys. 5. Tendencja polityki legislacyjnej w zakresie regulowania statusu władzy sądowniczej w odniesieniu do zagadnienia poszerzenia kompetencji władz publicznych



Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie analizy dokumentów procesu legislacyjnego można stwierdzić, iż taki, a nie inny przebieg tendencji obrazowanej na Rysunku 5 wynika z zamiaru osłabienia segmentu władzy sądowniczej w ogólności na rzecz wzmocnienia władzy wykonawczej (politycznej). Przedstawiony wykres bardzo wyraźnie dokumentuje tendencję do postępującego – na podstawie przyjętych do analizy ustaw – wzmocnienia władzy (niemal cały przebieg tendencji lokuje się powyżej osi odciętych, czyli powstał w oparciu o ewaluacje dodatnie). Nie chodzi tu jednak, bynajmniej, o to, czego można by oczekiwać w świetle założeń sformułowanych we wprowadzeniu do niniejszego artykułu, tj. o wzmocnienie – stanowiącej przedmiot badań – władzy sądowniczej. Wykres dokumentuje kształtującą się na przestrzeni ostatnich lat tendencję do wzmocnienia centrum politycznego państwa kosztem osłabienia władzy sądowniczej. Na to wzmocnienie złożyło się wiele regulacji ustawowych, między innymi zmiany w obszarze działania Trybunału Konstytucyjnego, nakierowane na zwiększenie nadzoru personalnego (wpływów o charakterze politycznym), co powoduje wkroczenie w sposób niedopuszczalny w sferę niezależności Trybunału Konstytucyjnego i niezawisłości jego sędziów.

Ustawodawca, na skutek swojej ingerencji w obszar funkcjonowania Trybunału Konstytucyjnego, wywołał więc efekt odwrotny od pożądanego. Zamiast podejmować starania legislacyjne nakierowane na wzmocnienie tego organu władzy sądowniczej, rozumiane jako dalsze rozwijanie jego niezależności i faktyczne przyspieszenie postępowań sądowych, ustawodawca skupił się na regulacjach osłabiają-

cych jej pozycję poprzez coraz szersze umożliwianie wpływu na jej funkcjonowanie organom o charakterze politycznym. Takie działanie pozostaje absolutnie niezgodne zarówno z konstytucyjnymi uwarunkowaniami funkcjonowania władzy sądowniczej, jak i z zasadami kultury prawnej państw Europy Zachodniej. Jak wynika z Rysunku 5, w Polsce w latach 2014–2018 kształtuje się wyraźna tendencja do wzmocnienia władzy (legislatywy i – stanowiącego jej emanację – „rządowego” segmentu egzekutywy). Badany w przedmiotowym opracowaniu wątek legislacyjny ewidentnie wpisuje się w tę tendencję, co należy stwierdzić z ubolewaniem – kosztem zachowania konstytucyjnych standardów funkcjonowania Trybunału Konstytucyjnego.

Analiza ustaw zaczerpniętych do badania w obranym przedziale temporalnym dostarcza przykładów potwierdzających sformułowaną hipotezę dotyczącą budowania zależności osobowych pomiędzy władzą polityczną a Trybunałem Konstytucyjnym. Najwyraźniej widać to na kanwie wspomnianego na wstępie kryzysu konstytucyjnego zainicjowanego w 2015 podwójnym wyborem pięciu sędziów Trybunału Konstytucyjnego przez posłów Sejmu VII i VIII kadencji. Nasilające się na tym tle problemy spowodowały podjęcie próby ustawowego ich rozwiązania w Ustawie z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz.U. z 2016 r., poz. 2072). W ustawie zamieszczono definicję Zgromadzenia Ogólnego Trybunału Konstytucyjnego. Miało to takie znaczenie, że w owym czasie Trybunał podejmował rozstrzygnięcia należące, zgodnie z ustawą o Trybunale Konstytucyjnym z 2016 r., do Zgromadzenia Ogólnego, ale zwołane Zgromadzenie obradowało w niewłaściwym składzie, co rodzi poważne wątpliwości co do legalności jego działania (zob. np. wydanie Statutu Biura TK).

Na problem dotyczący składu Zgromadzenia Ogólnego zwrócili nawet uwagę niektórzy sędziowie Trybunału, którzy podpisując Statut Biura TK, zaznaczyli, że kwestionują zgodności z prawem składu lub obrad Zgromadzenia Ogólnego. Zaproponowano rozwiązanie, zgodnie z którym w posiedzeniu Zgromadzenia Ogólnego w sprawie przedstawienia kandydatów na stanowisko Prezesa Trybunału uczestniczą sędziowie Trybunału, którzy do dnia posiedzenia złożyli ślubowanie wobec Prezydenta RP. Celem tej regulacji było wyraźnie wskazanie, czym jest Zgromadzenie Ogólne, by nie można było w tym zakresie dokonywać nieuprawnionych nadinterpretacji²¹. Wypada jednak przychylić się do opinii Sądu Najwyższego, zgodnie z którą przepis ten jest niezgodny z art. 194 ust. 1 Konstytucji, w myśl którego sędziowie Trybunału są wybierani przez Sejm, ponieważ może być rozumiany w sposób pozwalający Prezydentowi RP uniemożliwić udział w Zgromadzeniu Ogólnym wybranym przez Sejm sędziom Trybunału w ten sposób, że Prezydent nie odbierze ślubowania od tych sędziów²².

²¹ Zob. Druk nr 963 z dnia 26 października 2016 r. – Uzasadnienie, s. 33–34, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/8554E3131D10A999C12580590047A67F/%24File/963.pdf> (dostęp: 3.04.2020).

²² Opinia Sądu Najwyższego do projektu ustawy, s. 8, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/B13459CB92DC1A84C125807C00492025/%24File/963-004.pdf> (dostęp: 3.04.2020).

WNIOSKI

Jak wywiedziono na wstępie, nie jest praktycznie możliwe, aby podział władzy przyjął charakter absolutny, a wszelkie zadania i kompetencje były precyzyjnie porozdzielane pomiędzy poszczególne organy państwa, dokładnie według charakteru funkcji i przynależności do określonej władzy. Może się bowiem zdarzyć, że określona kompetencja charakterystyczna dla jednej z władz będzie (oczywiście tylko w pewnym zakresie) wykonywana przez organy innej władzy²³. Należy jednak z pełną mocą wyłączyć z tego zakresu władzę sądowniczą. Zgodnie bowiem z konstytucyjnym aksjomatem wyrażonym w art. 173 Konstytucji RP, sądy i trybunały stanowią władzę odrębną i niezależną od innych władz²⁴. W praktyce oznacza to, że ani legislatura, ani egzekutywa nie mogą wywierać jakiegokolwiek wpływu na ferowanie orzeczeń sądowych²⁵.

Ustawodawca konstytucyjny sformułował więc dwie zasady dotyczące usytuowania władzy sądowniczej wobec władzy ustawodawczej i władzy wykonawczej. Są to: jej odrębność²⁶ i – niezbędna dla zachowania konstytucyjnej istoty tej władzy – jej niezależność²⁷. Obie te zasady muszą ze sobą współlistnieć, tworząc całościową

²³ Doskonałym tego przykładem jest inicjatywa ustawodawcza. Jest to uprawnienie doniesłe w sferze legislatury, które jednak – poza organami parlamentarnymi – przysługuje także Prezydentowi i Radzie Ministrów, a więc obu segmentom władzy wykonawczej. Szczególnym rodzajem tego uprawnienia jest inicjatywa w zakresie ustawy budżetowej, która stanowi wyłączną kompetencję Rady Ministrów. Także Trybunał Konstytucyjny podkreślił w swym orzecznictwie, że krzyżowanie i nakładanie się kompetencji w relacjach pomiędzy legislaturą a egzekutywą jest zjawiskiem normalnym, które występuje zarówno w systemach parlamentarnych, jak i w systemach prezydenckich. Zob. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 listopada 1995 r., sygn. akt K. 19/95, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego” 1995, część II, poz. 35.

²⁴ W zakresie problemów władzy sądowniczej zob. m.in. T. Koopmans, *Subsidiarity, Politics and the Judiciary: Articles EC 5, Draft Convention I-9; Protocol on the Application of the Principles of Subsidiarity and Proportionality*, „European Constitutional Law Review” 2004, vol. 1, s. 112; M. Bonelli, M. Claes, *Judicial Serendipity: How Portuguese Judges Came to the Rescue of the Polish Judiciary*, Cambridge 2018, s. 622–643.

²⁵ Słusznie ujął to zagadnienie Trybunał Konstytucyjny, który zauważył, że jedynie w stosunku do władzy sądowniczej rozdzielenie oznacza separację, „gdyż do istoty wymiaru sprawiedliwości należy, by sprawowany on był wyłącznie przez sądy, a pozostałe władze nie mogły ingerować w te działania czy w nich uczestniczyć. (...) Obraz stosunków między władzą ustawodawczą a wykonawczą jest natomiast odmienny. (...) Zjawiskiem typowym jest pewne przecinanie się czy nakładanie kompetencji”. Zob. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 21 listopada 1994, sygn. akt K 6/94, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego” 1994, część II, poz. 39, s. 91. Należy jednak zauważyć, że nie jest w żaden sposób zabronione oddziaływanie władzy sądowniczej na władzę ustawodawczą i wykonawczą. Przykładem tego typu działania jest kontrola konstytucyjności ustaw w trybie art. 122 ust. 1 pkt 3 – tzw. prewencyjna kontrola konstytucyjności ustawy, oraz ustalanie ważności wyborów prezydenckich na podstawie art. 129 ust. 1 Konstytucji RP i ważności wyborów parlamentarnych w trybie art. 82 ust. 1 ustawy z dnia 12 kwietnia 2001 r. ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej o do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 2007 r., nr 190, poz. 1360.

²⁶ Odrębność władzy sądowniczej należy rozpatrywać na płaszczyźnie organizacyjnej oraz funkcjonalnej. Należy ją utożsamiać z gwarancją niezależności władzy sądowniczej, w tym niezależności od pozostałych władz państwowych. Zob. J. Trzcziński, *Komentarz nr 12 do art. 173 Konstytucji*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. I, Warszawa 1999, s. 11.

²⁷ Cecha niezależności występuje również w dwóch innych przepisach Konstytucji RP, tj. w art. 45 ust. 1 oraz w art. 186 ust. 2. W każdym z tych przepisów stanowi ona cechę samo-

koncepcję władzy sądowniczej. Należy zatem uznać, że intencją ustawodawcy konstytucyjnego było to, aby organy władzy sądowniczej nie pozostawały w układzie hierarchicznego podporządkowania (służbowego lub osobowego) wobec organów o charakterze politycznym, tj. parlamentu i – stanowiącego jego emanację – rządu. Tylko wtedy jest bowiem możliwa realizacja postulatu niezależności władzy sądowniczej, stanowiącej swoisty papierek lakmusowy faktycznego istnienia demokracji i dojrzałości społeczeństwa obywatelskiego²⁸.

Ustalania dokonane w toku wywodu obnażają nasilające się w Polsce od 2015 r. zjawisko stopniowego osłabiania przez ustawodawcę pozycji Trybunału Konstytucyjnego (oraz władzy sądowniczej w ogólności) kosztem wzmocnienia władzy politycznej. Konstytucyjny aksjomat odrębności i niezależności tego segmentu władzy nie jest zatem prawidłowo realizowany.

Analiza założeń poszczególnych inicjatyw legislacyjnych uchwalonych w przyjętym okresie badawczym, dotyczących funkcjonowania Trybunału Konstytucyjnego, wskazuje wręcz na chęć stworzenia warunków nie tyle do realizowania zależności osobowej, ile zależności osobistej pomiędzy przedstawicielami rządzącej koalicji parlamentarnej a osobami uczestniczącymi w sprawowaniu władzy sądowniczej. Koalicja rządząca w Polsce po wyborach parlamentarnych przeprowadzonych jesienią 2015 r., przy zachowaniu formalnej niezależności służbowej Trybunału Konstytucyjnego, wprowadziła liczne układy sterowania przy pomocy reguł nieformalnych. Pozostawiając formalnie niezależność służbowa, Trybunał Konstytucyjny został poddany mocnej determinacji w zakresie zależności personalnej. Zasadniczy błąd polega jednak na tym, że tego typu działania nie przystają w żaden sposób do polskiego modelu władzy sądowniczej opartej na niezależności i na niezawisłości sędziowskiej, a także do modelu kontroli konstytucyjności prawa.

Niedopuszczalne jest stosowanie wpływów personalnych w celu sterowania systemem sądownictwa (czy choćby jego fragmentem) za pośrednictwem odpowiednio dobranych osób, którym zostają powierzone do piastowania określone stanowiska²⁹. Dotyczy to wszystkich pionów władzy sądowniczej. Pozostaje również szczególnie istotne w zakresie funkcjonowania Trybunału Konstytucyjnego – określanego mianem ustawodawcy negatywnego – będącego jedynym organem władzy

dzielną, niewystępującą wspólnie z innymi cechami. Tymczasem w art. 173 Konstytucji RP niezależność władzy sądowniczej została usytuowana wspólnie z jej odrębnością. W tym zakresie niezależność sądów i trybunałów nie ma charakteru ogólnego, lecz oznacza autonomię wobec władzy ustawodawczej i wykonawczej. Wymaga odnotowania, że niekiedy nawet w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego niezależność utożsamiana jest z niezawisłością sądów. Zob. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 czerwca 1998 r., sygn. akt K. 3/98, OTK ZU 1998, nr 4, s. 334.

²⁸ Zob. P. Sarnecki, *Uwaga nr 13 do art. 10 Konstytucji*, w: L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. V, Warszawa 2007; por. B. Banaszak, *Hasło „system rządów”*, w: U. Kalina-Prasznik (red.), *Encyklopedia prawa*, Warszawa 1999, s. 749; J. Oniszczyk, *Konstytucja RP w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2000, s. 190.

²⁹ Por. J. Jemielniak, L. Nielsen, H. Olsen, *Establishing Judicial Authority in International Economic Law*, „Cambridge International Trade and Economic Law” 2016, s. II–IV; J.F. Booth, B.P. Freyens, *A Study of Political Activism in Labour Courts*, „Economics Letters” 2014, vol. 123, s. 370 i n.

publicznej posiadającym kompetencje do stwierdzenia niekonstytucyjności aktów normatywnych³⁰.

Przeprowadzona analiza dowodzi, że działania legislacyjne polskiego ustawodawcy, podejmowane w latach 2015–2017 w stosunku do Trybunału Konstytucyjnego, stanowią realizację zamiaru osłabienia tego organu władzy sądowniczej na rzecz wzmocnienia władzy wykonawczej (politycznej). Działania te pozostają sprzeczne zarówno z samą ideą podziału władzy, jak i z konstytucyjnie zagwarantowaną odrębnością i niezależnością sądownictwa. Bynajmniej nie mają one charakteru systemowego, nie stanowią również realizacji postulatów płynących ze strony przedstawicieli władzy sądowniczej. Przeciwnie, uznać należy, że są one nakierowane na wytworzenie modelu personalnego wpływu legislatywy i – stanowiącej jej emanację egzekutywy – na segment władzy sądowniczej odpowiedzialny za badanie konstytucyjności prawa. Na skutek tych zmian Trybunał stał się narzędziem do legitymizacji zmian (zwłaszcza w obszarze sądownictwa) dokonywanych przez większość rządzącą. W normalnych warunkach ustrojowych tego typu legitymizacja trybunalska nie stanowiłaby niczego nadzwyczajnego. Współcześnie, na skutek silnego skojarzenia władzy politycznej z Trybunałem Konstytucyjnym, dalece wątpliwe pozostaje jednak to, czy te działania faktycznie mają na celu zapewnienie ładu konstytucyjnego, czy raczej – mniej lub bardziej – zręczne omijanie (obchodzenie) przepisów polskiej ustawy zasadniczej.

Konsekwencje tego zjawiska są rozległe. Poza spadkiem prestiżu Trybunału Konstytucyjnego i umniejszeniem (jak sądzę, czasowym, zakładam bowiem, że w kolejnych latach ta sytuacja ulegnie zmianie) jego autorytetu, spadła też znacznie efektywność działania tego organu.

Wspomniany spadek efektywności Trybunału Konstytucyjnego dostrzegalny jest najwyraźniej na przełomie 2015 i 2016 roku. Jeszcze w 2015 roku TK wydał 173 orzeczenia, zaś w 2016 – już zaledwie 99 orzeczeń. Ten trend utrzymał się w kolejnych latach. W 2017 roku Trybunał wydał 89 orzeczeń, a 2018 – 72 orzeczenia. Porównując to z latami poprzednimi (2008–2015), dostrzegalne jest, że w tamtym okresie wnoszonych spraw było w Trybunale Konstytucyjnym dwukrotnie więcej³¹.

Jak wynika z sondażu przeprowadzonego przez Centrum Badania Opinii Społecznej jesienią 2020 roku, opinie Polaków na temat funkcjonowania Trybunału Konstytucyjnego na przestrzeni ostatnich lat są coraz gorsze. Na dzień przeprowadzania badania opinie te były najbardziej krytyczne od początku ich monitorowania przez CBOS, a więc od 2002 roku. Niezadowolenie z działalności TK wyraziło niemal trzy

³⁰ Na mocy wydanego przez Trybunał Konstytucyjny orzeczenia cały akt lub jego część tracą moc prawną. Trybunał nie posiada jednak kompetencji „ustawodawcy pozytywnego”. Nie może więc stanowić prawa, wkraczając w sferę konstytucyjnych uprawnień organów władzy ustawodawczej przez tworzenie nowych przepisów prawnych czy dopisywanie do już istniejących nowych treści. Zob. orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 września 1996 r., sygn. akt K 13/95; wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 lipca 2007 r., sygn. akt K 11/06.

³¹ Zob. Raport: *Pracuje tak jak powinien?*, https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2018/03/HFPC-Pracuje-tak-jak-powinien-raport-TK-2017.pdf#xd_co_f=YTIwMWQ3NDAtNGRhNy00NzZlLWE0YmEtY2UzYWUwNTJiNWRm~ (dostęp: 10.02.2022).

piąte Polaków (59%), natomiast dobrze ocenił ją co piąty badany (20%). Z kolei 21% ankietowanych nie miało sprecyzowanej opinii o funkcjonowaniu tej instytucji³².

Kolejne lata obnażają również dalszą eskalację zjawiska politycznego personalnego wpływu na TK. W listopadzie 2019 r. sędziami TK została kontrowersyjna dwójka byłych polityków obozu rządzącego – Stanisław Piotrowicz i Krystyna Pawłowicz.

Zmiany w Trybunale Konstytucyjnym zapoczątkowane w 2015 roku są także widoczne w kategorii rozstrzyganych spraw. Zwłaszcza w roku 2019 dostrzegalna jest wzmożona aktywność Sądu Najwyższego w zakresie kierowania do Trybunału pytań prawnych. W 2017 roku Sąd Najwyższy nie zadał Trybunałowi Konstytucyjnemu żadnego pytania, zaś w roku 2018 dokładnie jedno pytanie. Z kolei w 2019 roku Sąd Najwyższy skierował do Trybunału Konstytucyjnego aż dziewięć pytań prawnych. Ta zwiększona aktywność to przede wszystkim zasługa „nowych” sędziów SN – powołanych przy udziale tak zwanego neo-KRS³³. W przeważającej mierze były to pytania dotyczące statusu sędziów. Podobnie jak w przypadku innych spraw natury politycznej, chodziło nie o interpretację prawa, a o potwierdzenie wersji korzystnej dla wnioskodawców. Podobny mechanizm został wykorzystany w 2020 roku przy pytaniach o spór kompetencyjny pomiędzy Marszałkiem Sejmu a Sądem Najwyższym, czy pytaniu Marszałek Sejmu o kodeks wyborczy. Należy uznać, że była to próba usankcjonowania sposobu myślenia większości parlamentarnej. Zdarza się oczywiście, że Trybunał – w składzie prawidłowym bądź nie – bada sprawy wnoszone przez obywateli. Analiza przeprowadzona w tym zakresie budzi jednak nieodparte wrażenie, że priorytet mają sprawy istotne politycznie.

Zmiana oblicza Trybunału Konstytucyjnego, zapoczątkowana wydarzeniami z jesieni 2015 roku, nie wydaje się zjawiskiem trwale wpisującym się w polski model władzy sądowniczej. Należy pamiętać, że współcześnie mamy do czynienia ze stanem nieznanym od chwili powołania tego organu w 1985 roku. Jest to stan sprzeczny z literą konstytucji, stwarzający realne zagrożenie dla prawidłowego funkcjonowania władzy sądowniczej oraz kontroli konstytucyjności prawa. Ostatnie lata obnażyły słabość mechanizmu wybierania sędziów Trybunału Konstytucyjnego

³² Zob. Raport: *Oceny oddziaływania instytucji publicznych*, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_038_21.PDF (dostęp: 10.02.2022).

³³ Określenie „nowi” sędziowie dotyczy sędziów powołanych przez Krajową Radę Sądownictwa po zmianach dokonanych w tej instytucji w 2017 roku (określaną często jako neo-KRS). W czerwcu 2017 roku Trybunał Konstytucyjny, na wniosek Ministra Sprawiedliwości, uznał za niekonstytucyjne przepisy o indywidualnym charakterze kadencji sędziowskich członków KRS. Na tej podstawie Sejm VIII kadencji wygasił kadencje wszystkich dotychczasowych członków KRS. Następnie dokonał nowelizacji ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa według projektu Prezydenta Andrzeja Dudy. Indywidualny charakter kadencji sędziowskich członków KRS został zastąpiony wspólną kadencyjnością całej rady. Dodatkowo 15 sędziowskich członków jest wybieranych nie przez środowiska sędziowskie, jak do tamtej pory, ale przez Sejm, i to tej samej kadencji. Wszyscy muszą uzyskać poparcie polityków z tej samej opcji rządzącej. Jest to bezprawne złamanie zasady trójpodziału władz, gdyż władza ustawodawcza decyduje o władzy sądowniczej. Na dodatek, w wypadku braku konsensusu co do wyboru, 15 sędziowskich członków KRS wybieranych jest już jedynie bezwzględną większością głosów, co pogłębia sytuację uzależnienia wyboru od opcji rządzącej. Nowa ustawa o KRS przerwała również kadencję dotychczasowych członków Rady, co było niezgodne z Konstytucją. Według art. 187 ust. 3 Konstytucji RP kadencja członków Krajowej Rady Sądownictwa trwa bowiem 4 lata.

przez Sejm i odbierania od nich ślubowania przez Prezydenta RP. Stanowi on zbyt słabe zabezpieczenie, kiedy w warunkach jednorodności politycznej większości sejmowej i głowy państwa powstanie wola personalnego wpływu na tę instytucję z pogwałceniem reguł odrębności i niezależności władzy sądowniczej. Pamiętajmy jednak, że władza w warunkach ustroju demokratycznego prędzej czy później ulega zmianie. Należy więc wyrazić przekonanie, że w bliższej lub dalszej przyszłości demokratycznie legitymizowane modyfikacje w tym zakresie pozwolą uzdrowić ustrój Trybunału Konstytucyjnego, odbudować społeczne zaufanie do tej instytucji oraz przywrócić jej nadwątlony w ostatnich latach, a budowany niemal przez trzy dekady autorytet.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Antoszewski A., *Metodologiczne aspekty badań nad współczesnymi systemami politycznymi*, „Studia Nauk Politycznych” 2004, nr 1.
- Balicki R., *Władza sądownicza w Polsce – model konstytucyjny i rzeczywistość polityczna po wyborach w 2015 roku*, w: T. Słomka (red.), *Demokracja konstytucyjna w Polsce*, Warszawa 2019.
- Banaszak B., *Hasło „system rządów”*, w: U. Kalina-Prasznic (red.), *Encyklopedia prawa*, Warszawa 1999.
- Barendt E., *Separation of Powers and Constitutional Government*, „Public Law” (1995), nr 5.
- Bonelli M., Claes M., *Judicial Serendipity: How Portuguese Judges Came to the Rescue of the Polish Judiciary*, Cambridge 2018.
- Booth J.F., Freyens B.P., *A Study of Political Activism in Labour Courts*, „Economics Letters” 2014, vol. 123.
- Chmielnicki P., w: P. Chmielnicki (red.), A. Dybała, M. Stachura, *Activity Rules of Economic Man in Society as the Source of Legal Norms*, Warsaw 2010.
- Eisenmann Ch., *La centralization et la decentralization: Principes d’une théorie juridique*, „Revue du droit public et de science politique en France et à l’étranger” 1947, t. LXIII, nr 3.
- Górecki D., *Pozycja ustrojowo-prawna Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej i rządu w ustawie konstytucyjnej z 23 kwietnia 1935 roku*, Łódź 1992.
- Jemielnik J., Nielsen L., Olsen H., *Establishing Judicial Authority in International Economic Law*, „Cambridge International Trade and Economic Law” 2016.
- Koopmans T., *Subsidiarity, Politics and the Judiciary: Articles EC 5, Draft Convention I-9; Protocol on the application of the principles of subsidiarity and proportionality*, „European Constitutional Law Review” 2004, vol. 1.
- Kosař D., Baroš J., Dufek P., *The Twin Challenges to Separation of Powers in Central Europe: Technocratic Governance and Populism*, „European Constitutional Law Review” 2019, vol. 15, iss. 3.
- Kowalski J., Lamentowicz W., Winczorek P., *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1986.
- Likert R., *A Technique for the Measurement of Attitudes*, „Archives of Psychology” 1932, nr 140.
- Malta P., *Essai sur la notion de pouvoir hiérarchique*, Paris 1961.
- Oniszczyk J., *Konstytucja RP w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2000.
- Państwo w czasach zmiany*, M. Pietraś, I. Hofman, S. Michałowski (red.), Lublin 2018.
- Pietrzak M., *Rządy parlamentarne w Polsce w latach 1919–1926*, Warszawa 1969.
- Puńko A., *Podział władzy. Aktualne problemy w doktrynie, prawie i współczesnej dyskusji konstytucyjnej w Polsce*, „Przegląd Sejmowy” 1993, nr 3.

- Rakowska-Trela A., *Sądy i sędziowie wobec niedemokratycznych przemian*, „Studia Politologiczne” 2018, nr 47.
- Sarnecki P., *Uwagi do art. 10 Konstytucji*, w: L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. V, Warszawa 2007.
- Słomka T., *Stan demokracji konstytucyjnej w Polsce na tle modelu transformacji systemowej*, w: T. Słomka (red.), *Demokracja konstytucyjna w Polsce*, Warszawa 2019.
- Słomka T., *Władza sądownicza w warunkach kryzysu demokracji konstytucyjnej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2020, nr 4.
- Sylwestrzak A., *Władza trzecia „neutralna”*, „Zeszyty Prawnicze” 2011, nr 4.
- Trzciniński J., *Uwagi do art. 173 Konstytucji*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. I, Warszawa 1999.
- Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2000.

Dokumenty legislacyjne

- Druk nr 963 z dnia 26 października 2016 r. – Uzasadnienie, s. 33–34, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/8554E3131D10A999C12580590047A67F/%24File/963.pdf>.
- Opinia Sądu Najwyższego do projektu ustawy, s. 8, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/B13459CB92DC1A84C125807C00492025/%24File/963-004.pdf>.
- Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Sprawiedliwości i Praw Człowieka (nr 53) z dnia 16 listopada 2016 r., s. 40, [http://orka.sejm.gov.pl/Zapisy8.nsf/0/56EE7FC37C407939C-1258075004B58A9/\\$file/0128708.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Zapisy8.nsf/0/56EE7FC37C407939C-1258075004B58A9/$file/0128708.pdf).
- Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Sprawiedliwości i Praw Człowieka (nr 44) z dnia 17 października 2016 r., s. 128, [http://orka.sejm.gov.pl/Zapisy8.nsf/0/AC2E-CA007951910FC1258065004CE1F6/\\$file/0111308.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Zapisy8.nsf/0/AC2E-CA007951910FC1258065004CE1F6/$file/0111308.pdf).
- Uzasadnienie do projektu ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz.U. z 2016 r., poz. 2072), <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/8554E3131D10A999C12580590047A67F/%24File/963.pdf>.
- Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 22 lipca 2016 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz.U. z 2016 r., poz. 1157), <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/699F4137C13BF1E7C1257BB-1004B2874/%24File/1590.pdf>. Por. Wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 2 sierpnia 2016 r., s. 4, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wniosek%20do%20TK%20ws.%20ustawy%20o%20Trybunale%20Konstytucyjnym%20z%2022%20lipca%202016%2C%2002.08.2016.pdf>.

Pozostałe źródła

- Raport: *Pracuje tak jak powinien?*, https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2018/03/HFPC-Pracuje-tak-jak-powinien-raport-TK-2017.pdf#xd_co_f=YTIwMWQ3NDAtNGRh-Ny00NzIzLWE0YmEtY2UzYWUwNTJiNWRm~.
- Raport: *Oceny oddziaływania instytucji publicznych*, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_038_21.PDF.
- Wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 2 sierpnia 2016 r., s. 4, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wniosek%20do%20TK%20ws.%20ustawy%20o%20Trybunale%20Konstytucyjnym%20z%2022%20lipca%202016%2C%2002.08.2016.pdf>.

PODPORZĄDKOWANIE TRYBUNAŁU KONSTITUCYJNEGO ORGANOM WŁADZY POLITYCZNEJ W POLSCE PO 2015 ROKU – PRZYCZYNEK DO ROZWAŻAŃ

Streszczenie

W artykule poruszono problematykę wpływu polskiej władzy ustawodawczej na funkcjonowanie Trybunału Konstytucyjnego, zapoczątkowane jesienią 2015 roku. Analizie poddano wszystkie ustawy uchwalone na przestrzeni lat 2015–2017, wprowadzające zmiany w ustroju i funkcjonowaniu Trybunału Konstytucyjnego oraz modyfikujące status sędziów tego organu. Przy prowadzeniu badań posłużono się nowatorską metodą opracowaną przez prof. Pawła Chmielnickiego, polegającą na badaniu materialnych źródeł prawa, tj. faktycznych przyczyn uchwalenia danej ustawy. Analizie poddano między innymi materiały opracowane przy udziale specjalistów zatrudnionych w Centrum Badań Procesu Legislacyjnego w Uczelni Łazarskiego, w gronie których jest również autor tekstu.

W tekście wykazano, że zmiany w obrębie Trybunału Konstytucyjnego nie służą realizacji praw obywatelskich. Ich celem jest wzmocnienie władzy politycznej (parlamentu i – stanowiącego jego emanację – rządu) kosztem władzy sądowniczej. Wpisuje się to w ogólną tendencję widoczną po wyborach parlamentarnych w 2015 roku, nakierowaną na osłabienie pozycji władzy sądowniczej oraz personalny wpływ legislatywy na tę władzę. Działania te nie mieszczą się w konstytucyjnej regule podziału władzy oraz pozostają sprzeczne z zagwarantowaną konstytucyjnie zasadą odrębności i niezależności sądów i trybunałów. Mając na względzie, że w warunkach ustroju demokratycznego władza ulega zmianie, jedynym panaceum na przywrócenie dawnego kształtu i autorytetu Trybunału Konstytucyjnego jest zmiana władzy. Taka możliwość zaistnieje jesienią 2023 roku.

Słowa kluczowe: trójpodział władzy, władza sądownicza, Trybunał Konstytucyjny, niezależność, niezawisłość, wzmocnienie władzy, ochrona słabszych

SUBJECTION OF THE CONSTITUTIONAL TRIBUNAL TO THE ORGANS OF POLITICAL AUTHORITIES IN POLAND AFTER 2015: CONTRIBUTION TO CONSIDERATIONS

Summary

The article discusses the issues concerning the influence of the Polish legislative power on the functioning of the Constitutional Tribunal that started in the autumn of 2015. The analysis covers all legal acts passed between 2015 and 2017 that introduced changes in the structure and functioning of the Constitutional Tribunal and modified the status of its judges. The research made use of the innovative method devised by Professor Paweł Chmielnicki, which consists in the examination of substantial sources of law, i.e. real reasons for passing a given statute. The analysis covers, inter alia, materials developed by a group of specialists, including the author, employed by the Centre for Legislative Process Research at Łazarski University. The article shows that the changes in the Constitutional Tribunal do not serve to exercise citizens' rights. They aim to strengthen the political authorities (the Parliament and its emanation, the Government) at the judicial power expense. It matches the general tendency visible after the 2015 parliamentary election targeted at weakening the position of

the judiciary and personal influence of the legislative on this power. The activities do not follow the constitutional rule of separation of powers and are in conflict with the principle of separation and independence of courts and tribunals guaranteed by the Constitution. Taking into account the fact that authorities change in the conditions of a democratic system, the only panacea for the restoration of the shape and prestige of the Constitutional Tribunal is the change of the authorities. There will be an opportunity for that in the autumn of 2023.

Keywords: tripartite system of the separation of powers, the judicial, Constitutional Tribunal, independence, strengthening authorities, protection of the weaker

Cytuj jako:

Opaliński B., *Podporządkowanie Trybunału Konstytucyjnego organom władzy politycznej w Polsce po 2015 roku – przyczynek do rozważań*, „Ius Novum” 2022 (16) nr 3, s. 146–166. DOI: 10.26399/iusnovum.v16.3.2022.31/b.opalinski

Cite as:

Opaliński B. (2022), ‘Subjection of the Constitutional Tribunal to the organs of political authorities in Poland after 2015: contribution to considerations’, *Ius Novum* (Vol. 16) 3, 146–166. DOI: 10.26399/iusnovum.v16.3.2022.31/b.opalinski